

mann, *GAL Suppl.*, II, 406; Şâkir Mustafa, III, 198) bir nüshası Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi'ndedir (III. Ahmed, nr. 3026). 5. *Neşku'l-ezhâr fi 'acâ'ibi'l-aqtâr*. Kozmografya ve coğrafyaya dairdir. Müellif, Mısır dışındaki pek çok bölge hakkında verdiği mâlumatı daha önceki coğrafyacılarından almıştır. Eserde eski Mısır halkı, Mısır şehirleri ve Nil nehri oldukça ayrıntılı biçimde anlatılmış, klasik İslâm tarihçiliğinden farklı olarak hurafelere ve ilginç olaylara da yer verilmiştir. Mısır'la ilgili bilgiler müellifin *Nüzhetü'l-ümem* adlı eseriyle benzerlik göstermektedir. Kitap, 922'de (1516) yazılmış olup bazı kısımları L. M. Langlès tarafından neşredilmiştir (*Notices et extraits des MSS de la BN*, VIII [1810], s. 1-131). Çeşitli kütüphanelerde pek çok yazması bulunan eser (Brockelmann, *GAL*, II, 295; *Suppl.*, II, 406; Şâkir Mustafa, III, 199) Abdullah b. Rıdvân tarafından Türkçe'ye çevrilmiştir (İÜ Ktp., TY, nr. 367). 6. *Nüzhetü'l-ümem fi'l-'acâ'ib ve'l-hikem*. İbn İyâs, eski tarih kitaplarından Mısır hakkında edindiği bilgileri bu esere muhtasar olarak kaydettiğini belirtir (*Nüzhetü'l-ümem*, vr. 2^a). Müellif eserde, piramitleri ve sfenksleriyle eski Mısır tarihini anlattıktan sonra Nil nehrine dair geniş mâlumat vermiş, Memlük tarihini de özet olarak kaydetmiştir. *Nüzhetü'l-ümem*'de eski Mısır halkının yaşayışı, inançları ve Mısır şehirleri hakkındaki mâlumatın yanı sıra İslâm'ın ilk dönemlerinde Mısır ordusu, diwanlar, vergiler ve malî konularda bazı bilgiler de mevcuttur. Müellifin kendi şiirleriyle diğer şairlere ait şiirlere de yer vermesi esere edebî açıdan değer kazandırmıştır. Şemseddin el-Kâdirî'nin 'Örfü'r-ravzati'z-zekiyye fi vaşfi mehâsinil-Özbekiyye adlı makâmat tarzındaki eseri de kitaba dercedilmiştir. Birünî'nin *el-Âşârü'l-bâkiye'si*, Mes'ûdî'nin *Ah-bârü'z-zamân'ı*, İbnü'l-Hakem'in *Fütûhu Mısır'ı* *Nüzhetü'l-ümem*'in kaynakları arasında sayılabilir. Eser Muhammed Zeynühüm Muhammed Azb tarafından neşredilmiştir (Kahire 1995). 7. *Ukûdü'l-cümân fi vekâ'î'l-ezmân*. Aslı üç cilt olan eserin sadece II. cildi günümüze ulaşmıştır. Bu cilt, son Eyyübî sultanı el-Melikü'l-Muazzam Turan Şah'ın öldürülmesinden (648/1250) başlar ve Memlük Sultanı el-Melikü'n-Nâsir Muhammed b. Kalavun'un ölümüne (741/1341) kadar gelir. Kronolojik olarak düzenlenmiş olan eser *Bedâ'î'u'z-zühûr* ile benzerlikler gösterir (Süleymaniye Ktp., Ayasofya, nr. 3311). 8. *ed-Dürü'l-meknûn fi seb'ati'l-fû-*

nûn. Şiir türlerinden bahseden bir eserdir (yazma nüshaları için bk. Wasserstein, CCLXXX [1992], s. 106-107). 9. *Kitâbü Ce-vâhiri'l-feride fi'n-nevâdiri'l-müfrede*. Astronomi ve Mısır coğrafyasıyla ilgili eserin bir nüshası Berlin'de Königlichen Bibliothek'te (nr. 8426) bulunmaktadır (Ahlwardt, VII, 405-406). 10. *Kitâb fi'n-nevâdiri'l-muḥḥike ve'l-hezliyyâtı'l-muḥribe*. Eserin bir kısmı günümüze ulaşmıştır (a.g.e., VII, s. 406).

BİBLİYOGRAFYA :

İbn İyâs, *Bedâ'î'u'z-zühûr*, neşredenin girişi, I/1, s. 1-2, 7-9; a.mlf., *Nüzhetü'l-ümem fi'l-'acâ'ib ve'l-hikem*, Süleymaniye Ktp., Ayasofya, nr. 3500, vr. 2^a-3^b; *Keşfü'z-zunûn*, II, 1941, 1953; Ahlwardt, *Verzeichnis*, VII, 405-406; Serkis, *Mu'cem*, I, 42-43; Brockelmann, *GAL*, II, 295; *Suppl.*, II, 405-406; *İzâhu'l-meknûn*, II, 112; *Hediyetü'l-'ârifin*, II, 231; Muhammed Mustafa Ziyâde, *Mü'errihu Mısır fi'l-kami't-tâsi'î'l-hicrî*, Kahire 1954; a.mlf., "Bedâ'î'u'z-zühûr fi vekâ'î'd-dühûr li'bn İyâs", *TI*, III, 249-270; Kehhâle, *Mu'cemü'l-mu'ellifin*, Beyrut 1414/1993, III, 50; I. Krachkovsky, *Târihu'l-edebî'l-coğrafiyyi'l-'Arabî* (trc. Selâhaddin Osman Hâşim), Kahire 1965, II, 490-493; Karatay, *Arapça Yazmalar*, III, 351, 467-468; Ahmed İzzet Abdülkerîm, *İbn İyâs: dirâsât ve buḥûs*, Kahire 1977, tür.yer.; Muhammed Harb Abdülhamid, *I. Selim'in Suriye ve Mısır Seferi Hakkında İbn İyâs'da Mevcut Haberlerin Selimnâmelerle Mukayesesi* (doktora tezi, 1980), İÜ Ed. Fak., s. 31-59; Zirikli, *el-A'lâm* (Fethullah), VI, 5; Şâkir Mustafa, *et-Târihu'l-'Arabî ve'l-mu'errihûn*, Beyrut 1990, III, 195-199; Muhammed Kemâleddin İzzeddin Ali, *Dirâsât nakdiyye fi'l-meşâdiri'l-târihiyye*, Beyrut 1414/1993, s. 267-276; Ramazan Şeşen, *Müslümanlarda Tarih-Coğrafya Yazıcılığı*, İstanbul 1998, s. 231-232; Samira Kortantamer, "Memlük Tarihçiliğine Genel Bir Bakış", *TİD*, I (1983), s. 31-35; N. Ahmad Asrar, "Hilâfetin Osmanlılara Geçişine İlgili Rivâyetler" (trc. Süleyman Tülüüstü), *TDA*, sy. 22 (1983), s. 91-100; D. J. Wasserstein, "Tradition manuscripte, authenticité, chronologie et développement de l'œuvre littéraire d'Ibn İyâs", *JA*, CCLXXX (1992), s. 81-114; W. M. Brinner, "İbn İyâs", *IE* (İng.), III, 812-813; Muhammed Âsaf Fikret, "İbn İyâs", *DMBİ*, III, 54-55.

MUHAMMED RAZÛK

İBN İZÂRÎ

(ابن عذاری)

Ebü'l-Abbâs Ahmed b. Muhammed
b. İzârî el-Merrâküşi
(ö. 712/1312'den sonra)

Mağribli tarihçi.

Merakeş'te doğdu. Endülüs'ten Mağrib'e göç etmiş bir aileye mensuptur. VII. (XIII.) yüzyılın ikinci yarısıyla VIII. (XIV.) yüzyılın ilk çeyreğinde yaşadığı ve bir sü-

re Fas kâidi olarak görev yaptığı bilinen İbn İzârî'nin hayatı hakkında yeterli bilgi yoktur. *el-Beyânü'l-muğrib* adlı eserinde Meşriq (Doğu İslâm âlemi), Mağrib (Kuzey Afrika) ve Endülüs'te hüküm süren müslüman halifeler, hükümdarlar ve emirlere dair haberleri topladığını, âlim dostlarıyla bu haberleri müzakere ettiğini söyleyen İbn İzârî'nin bu ifadesine dayanarak onun, bir bölge tarihinden ziyade İslâm âleminin doğusu ve batısıyla tamamını içine alacak umumi bir tarih yazmayı düşündüğü söylenebilir. 712'de (1312) eserini yazmakla meşgul olduğu bilinen İbn İzârî'nin ölüm tarihi hakkında bilgi bulunmamaktadır.

Eserleri. İbn İzârî'nin günümüze ulaşan tek eseri *el-Beyânü'l-muğrib fi (ih-tişâri) ahbâri mülûki'l-Endelüs ve'l-Mağrib* adını taşımaktadır. Üç ciltten meydana gelen eserin I. cildi Kuzey Afrika'nın fethi, Emevîler ve Abbâsîler dönemindeki idaresine, bölgede kurulan Ağlebîler, Rüsternîler, İdrîsîler, Fâtımîler, Zîrîler gibi müslüman hânedanlara, II. cildi fetihten mülûkû't-tavâif döneminin sonuna kadar Endülüs'e ve buradaki siyasî gelişmelere ayrılmıştır. Son ciltte ise ağırlıklı olarak Murâbîtlar ve Muvahhidler'e, kısmen de Merînîler, Hafsîler, Nasrîler ve Hûdîler'e dair haberler toplanmıştır. Müellif bu eserde titiz bir ihtisar tekniği uygulamış, bunu yaparken kullandığı kaynaklardaki mâlumatın özünü almaya gayret etmiş ve bunda başarılı olmuştur. Umumi ve mahallî tarihler, şehir tarihleri, coğrafya, nesep, tabakat ve edebiyat kitapları gibi türlerde çok sayıda kaynaktan istifade etmiş, ayrıca bazı arşiv kayıtlarını da kullanmıştır. Bu kaynaklardan bir kısmının günümüze ulaşmamış olması eserin önemini arttırmaktadır. İbn İzârî'nin faydalandığı müelliflerden bazıları şunlardır: Abdülmelik b. Habîb es-Sülemî, Ahmed b. Muhammed b. Mûsâ er-Râzî, Arîb b. Sa'd el-Kurtubî, İbn Hazm (Ali b. Saîd), İbn Ebû'l-Feyyâz (Ahmed b. Saîd), Muhammed b. İsâ, Ebû Âmir es-Sâlimî, Ebû Bekir İbnü's-Sayrâfî, Ebû Ubeyd el-Bekrî, Ebû'l-Hasan Ali b. Bessâm eş-Şenterînî el-Endelüsî, Feth b. Hâkân, Rakîk el-Kayrevânî (İbrâhim b. Kâsım), Ebû Mervân Abdülmelik b. Mûsâ el-Verrâk, Ebû Ali Hüseyin b. Kattân el-Kutâmî, Taberî, Ali b. Hüseyin el-Mes'ûdî (*el-Beyânü'l-muğrib* [nşr. Colin – Provençal], I, 2). Edebî endişelerden uzak olarak kaleme aldığı için eserde sade bir dil kullanılmıştır. *el-Beyânü'l-muğrib*'in I. cildiyle II. cildinin 387 (997) yılına kadar gelen olayları

ihtiva eden kısmı ilk defa Reinhart Dozy tarafından neşredilmiştir (*Histoire de l'Afrique et de l'Espagne*, I-II, Leiden 1848-1851). İspanyolca'ya (trc. F. Fernandez González, Granada 1860) ve *Histoire de l'Afrique et de l'Espagne intitulée "Al-Bayano'l-Mogrib"* adıyla Fransızca'ya (trc. Edmond Fagnan, I-II, Algiers 1901-1902) çevrilen bu neşir için Dozy bir de düzeltmeler kılavuzu hazırlamıştır (*Corrections sur les textes du Bayânô'l-Moghrib*, Leiden 1883). Evarista Lévi-Provençal, Dozy'nin neşrinde eksik bulunan II. cildin 392-460 (1002-1068) yılları arasını ihtiva eden kısmını başka bir nüshaya dayanarak yayımlamış (Paris 1930; Beyrut 1983), ayrıca bu bölüme dair bir değerlendirmeye yazısı kaleme almıştır ("Observations sur le texte du tome III du Bayân d'Ibn 'Idârî", *Mélanges Gauthier-Demombynes*, Caire 1937, s. 241-258). Lévi-Provençal, eserin çeşitli bölümlerini Fransızca'ya çevirerek Dozy'nin *Histoire des musulmans d'Espagne* (III, Leiden 1932) adlı eserinin ekinde yayımlamış, daha sonra Georges Seraphin Colin ile birlikte daha iyi durumdaki nüshalardan istifade etmek suretiyle eserin I ve II. ciltlerinin yeni bir neşrini gerçekleştirmiştir (*Histoire de l'Afrique du nord et de l'Espagne intitulée Kitâb al-Bayân al-Mughrib*, I-II, Leiden 1948-1951). Eserin Endülüslü Emevî hilâfeti ve mülûkû't-tavâif ile ilgili kısmı, Felipe Maillo Salgado tarafından *La caída del Califato de Córdoba y Los Reyes de Taifas* adıyla ve çeşitli notlarla birlikte İspanyolca'ya çevrilmiştir (Salamanca 1993). Kitabın III. cildinde yer alan Murâbıtîlar'ın ilk dönemine ait bir bölümü A. Huici Miranda İspanyolca tercümesiyle beraber yayımlamıştır (*Un fragmento inédito de Ibn 'Idârî sobre los almorávides*, *Hespéris Tamuda*, II/1 [1961], s. 43-111). Eserin, 485 (1093) ve 496 (1102) yılları ile Belensiye'nin (Valencia) Mezdelî tarafından hristiyanlardan geri alınışını ihtiva eden bazı bölümlerini ise Lévi-Provençal neşretmiş, bu bölümler Emilio García Gómez tarafından İspanyolca'ya çevrilmiştir ("La toma de Valencia por el Cid", *al-Andalus*, XIII [1948], s. 97-156). III. cildin Murâbıtîlar dönemine ait bölümünü İhsan Abbas yayımlamış (*el-Beyânû'l-mugrib fi aḥbâri'l-Endelûs ve'l-Magrib*, IV, Beyrut 1967, 1983), aynı cildin Muvahhidler dönemiyle ilgili kısmı ise Huici Miranda – Muhammed b. Tâvî et-Tancî ve Muhammed İbrâhim el-Kettânî tarafından neşredilmiş (Tıtvân 1963), bu kısım daha sonra tekrar yayımlanmıştır (Beyrut 1406/1985). Huici Miranda bu bö-

lümün bazı kısımlarını İspanyolca'ya tercüme etmiştir (*Colección de crónicas árabes de la Reconquista*, II-III [Tetuan 1953-54] ve *Ibn 'Idârî: al-Bayân al-Mugrib. Nuevos fragmentos almorávides y almohades*, Valencia 1963). İbn 'Idârî'nin *el-Beyânû'l-müşrik fi aḥbâri'l-Meşrik* adıyla bir eser daha kaleme aldığı kaynaklarda belirtilmektedir.

BİBLİYOGRAFYA :

İbn 'Idârî, *el-Beyânû'l-mugrib* (nşr. G. S. Colin – E. Lévi-Provençal), Beyrut 1983, I, 2; a.e.: *Histoire de l'Afrique et de l'Espagne* (nşr. R. Dozy), Leiden 1848, neşredenin girişi, I, 77-107; F. Wüstenfeld, *Die Geschichtschreiber der Araber und ihre Werke*, Göttingen 1882, nr. 151, 373; E. Lévi-Provençal, "Observations sur le texte du Tome III du Bayân d'Ibn 'Idârî", *Mélanges Gauthier-Demombynes*, Caire 1937, s. 241-258; A. G. Palencia, *Târîḥu'l-fikri'l-Endelûsi* (trc. Hüseyin Münis), Kahire 1955, s. 248; Seyyid Abdülazîz Sâlim, *Târîḥu'l-Magrib fi'l-aşri'l-İslâmî*, İskenderiye 1966, s. 14-15; F. P. Boigues, *Ensayo sobre los historiadores y geógrafos arábigo-españoles 800-1450*, Amsterdam 1972, s. 414-415; Chejne, *Muslim Spain*, s. 270-271; Sa'd Zağlûl Abdülhamîd, *Târîḥu'l-Magribi'l-Arabî*, İskenderiye 1979, s. 28-29; Ahmed Muhtâr el-Abbâdî, *Dirâsât fi târiḥi'l-Magrib ve'l-Endelûs*, İskenderiye, ts. (Şebâbü'l-câmia), s. 355; Abdül-vâhid Zennûn Tâhâ, *Dirâsât fi'l-târîḥi'l-Endelûs*, Bağdad 1987, s. 181-238; D. M. Dunlop, "M. A. D. Litt, 'Ibn 'Idârî's-Account of the Party Kings (Mülûk at-Tavâ'if)", *Glasgow University Oriental Society Transactions*, XVI, Hartford 1957, s. 19-28; Pedro Chalmata Gendron, "Ibn 'Idârî al-Marrâkûşî", *al-Andalus*, XXXVII/2, Madrid 1972, s. 393-404; J. Bosch-Vilâ, "Ibn 'Idârî", *IE²* (İng.), III, 805-806; Mecdüddîn-i Keyvânî, "Ibn 'Idârî", *DMBİ*, IV, 216-218.

MEHMET ÖZDEMİR

İBN KÂDÎ ACLÜN, Necmeddin

(نجم الدين ابن قاضي عجلون)

Ebü'l-Fazl Necmüddîn Muhammed
b. Abdillâh b. Abdurrahmân
ez-Zer'î ed-Dımaşkî
(ö. 876/1472)

Şâfiî fakihi ve kelâm âlimi.

22 Rebîülevvel 831 (10 Ocak 1428) tarihinde Dımaşk'ta doğdu ve burada büyüdü. Babasının dedesi Dımaşk köylerinden Aclün'da kadılık yaptığı için onun soyundan gelenler İbn Kâdî Aclün künyesiyle tanındı. İlk eğitimini babasından aldı. Küçük yaştan itibaren önce Kur'an'ı, ardından çeşitli ilimlere dair yirmiyi aşkın temel eseri ezberledi. Dımaşk'taki hocaları arasında İbn Hatîb en-Nâsiriyye, Alâeddin el-Kirmânî, İbn Nâsirüddin ve Takıyyüddin İbn Kâdî Şühbe gibi meşhur âlimler vardır. 850 (1446) yılında babasıyla birlikte Kahire'ye gitti. Daha sonra da birkaç

defa seyahat ettiği Kahire'de İbn Hacer el-Askalânî, Bedreddin el-Aynî, İbnü'l-Hümâm, Mahallî, Sâlih b. Ömer el-Bulkinî, Ebü'l-Fazl İbnü's-Şihne, Kâfiyeci, Şümünî gibi birçok âlimden tefsir, hadis, fıkıh, ferâiz ve hesap dersleri aldı. Ayrıca Kudüs ve Hicaz'a da seyahatlerde bulundu.

Özellikle Şâfiî fıkhiinde Dımaşk ve Kahire'de otorite haline gelen İbn Kâdî Aclün kelâm ilminde de eser verecek düzeye ulaştı. Kahire'de Dârü'l-adl'de müftülük, İbn Tolun Camii ve Hicâziyye Medresesi'nde müderrislik ve Bâsiriyye Medresesi'nde kütüphanecilik yaptı. Dımaşk'ta Zâhiriyyetü'l-Berrâniyye, Atabekiyye, Aziziyye, İbn Ebû Ömer, en-Nâsiriyyetü'l-Cevvâniyye, Rükniyye, eş-Şâmiyyetü'l-Cevvâniyye, Bâderâiyye, Devlaiyye ve Felekiyye medreselerinde müderrislik, Hatuniyye'de ise şeyhlik görevlerinde bulundu. Ayrıca Emeviyye Camii'nde hadis dersleri verdi. Aralarında Şemseddin es-Sehâvî gibi âlimlerin bulunduğu birçok talebe yetiştiren İbn Kâdî Aclün'un bir müddet kadî nâibliği yaptığı da kaydedilmektedir.

Dımaşk ve Kahire'deki devlet adamlarıyla iyi ilişkiler içinde olan İbn Kâdî Aclün, Memlûk Sultanı Kayıtbay'ın isteği üzerine gittiği ve Mısır Şâfiî kadılığına tayin edildiği Kahire'de hastalanarak memleketine dönmek için yola çıktı. 13 Şevval 876 (24 Mart 1472) tarihinde yolu üzerindeki Bilbis yakınlarında vefat etti; cenazesi Kahire'ye geri götürülerek sır kâtibi İbn Müzhir el-Ensârî'nin türbesine defnedildi.

Eserleri. 1. *et-Tâc fi zevâ'idî'r-Ravza 'ale'l-Minhâc*. Yahyâ b. Şeref en-Nevevî'nin Şâfiî fıkhiına dair *Ravzatü't-tâlibîn* ile *Minhâcü't-tâlibîn* adlı eserlerini karşılaştırarak birincide bulunup ikincide bulunmayan bilgileri derlediği bir kitap olup Chester Beatty Library'de bir nüshası bulunmaktadır (nr. 3839; ayrıca bk. Ziriklî, VII, 116). 2. *Muğni'r-râğibîn fi şerḥi Minhâci't-tâlibîn*. *Minhâcü't-tâlibîn*'e yaptığı muhtelif şerhlerden biridir. 3. *Bedî'u'l-me'ânî fi şerḥi 'Akîdeti's-Seybânî*. Kâdiriyye tarikatı şeyhlerinden Ebû Muhammed Yûnus b. Yûsuf eş-Şeybânî'nin *el-'Akîdetü's-Seybâniyye*'sinin şerhi olan eserin Süleymaniye (Fâtih, nr. 3095/2, vr. 5-52; Şehid Ali Paşa, nr. 637, vr. 193-240; Lâleli, nr. 2286/1; Reşid Efendi, nr. 318) ve Beyazıt Devlet (Bayezid, nr. 2814) kütüphanelerinde nüshaları vardır (ayrıca bk. *DİA*, II, 259). 4. *Naşihatü'l-aḥbâb fi lûbsi ferve's-sincâb*. Sincap kürkünün tabaklanmak suretiyle temizlenemeye-